

ROBERTSON DEVİSİN “DEPTFORD” TRİLOGİYASI QƏHRƏMANLARININ ŞƏXSİYYƏTİNİN FORMALAŞMASINDA DİALEKTİKANIN ROLU

ƏLİYEVƏ TÜRKAN NAZİM qızı

Bakı Mühəndislik Universiteti, dissertant

Xırdalan şəh., Azərbaycan

tueliyeva@beu.edu.az

Açar sözlər: dialektika, özünüdərk, mənəvi əsərlər, özünüqiymətləndirmə

Ədəbiyyatın müxtəlif janrlarında yazmış olduğu əsərləri ilə “literary giant” – “ədəbi dahi” hesab edilən və bugünə kimi yazıçı və dramaturqların ilham mənbəyi sayılan Vilyam Robertson Devis XX əsr Kanada ədəbiyyatının məşhur yazıçısı, dramaturqu, tənqidçisi, jurnalist və professoru idi. Robertson Devisə dünya şöhrəti qazandıran əsas dörd trilogiyası: “Deptford”, “Salterton”, “Korniş” və “Toronto” – olmuşdur.

Robertson Devis Deptford trilogiyasının yazmağının əsas səbəbinin “insan öz hərəkətlərinin nəticəsinə görə nə dərəcədə məsuliyyət daşıyır və insanın məsuliyyət hissi nə zaman başlayır” kimi sualların olduğunu qeyd edirdi [4, s.66]. Onun fikrinə görə fiziki aləmdə yaşayan hər bir fərd mütəmadi olaraq ətraf aləmlə münasibətdə olur və bu şəxs və material dünya arasında olan dialektik proses nəticəsində insan özünü, öz kimliyini dərk edir. Con Qardner “Mənəvi əsərlər haqqında” (“*On Moral Fiction*”) əsərində iddia edir ki, insanın mənəvi özünüdərkə sosial olmalıdır. O qeyd edir: “Sənət sənətkar üçün dünyanı kəşf etməyin özünəməxsus, yüksək səviyyədə inkişaf etmiş və tələbkar bir üsuldur” [3, s.91]. Bu o deməkdir ki, Gardnerə görə, bədii əsərlər mənəvi dəyərləri təcəssüm etdirən xarakterlər üzərində qurulmalı və bu qəhrəmanlar bu mənəvi keyfiyyətləri öz davranışlarında əks etdirməlidirlər. Ona görə də mənəvi əsərlərdə xarakterlərin qarşılıqlı münasibəti diskursiv düşüncədən daha vacibdir [3, s.92]. Devis Deptford trilogiyasını bir mənəvi əsər kimi dialektika üzərində yazmağa çalışmışdır. Bəzi tənqidçilər isə Devisin romanları haqqında mənfə rəylər bildirir və onların obyektiv reallığı əks etdirməməklə mühakimə edirdilər. D.J. Dooleyn yazmış olduğu “Kanada romanlarında mənəvi baxış” (“*Moral Vision in the Canadian Novel*”) əsərində baş qəhrəmanın obyektiv reallığı əks etdirmədiyini, daha çox psixoloji və relavistik həqiqəti yonəldiyi üçün mənəvi sualların cavabsız qaldığı iddia edilir. [2]

Stefan Bonnिकास da onunla eyni fikirdədir və Deptford trilogiyasına daxil olan hər üç romanda bir neçə mənəvi problemin olduğunu iddia edir ki, bu problemlərin səbəbini əsərlərdə dialektikanın olmaması hesab edilir. [8, s.93] Bonnिकास iddia edir ki, əsər qəhrəmanlar arasındakı qarşıdurma üzərində qurulub və bu qarşıdurma xarakterlərin mənəvi inkişafına səbəb olur. Lakin Bonnिकासla görə bu qarşıdurma dialektik deyil, çünki əsərdə öz fikirlərini, düşüncələrini təbliğ edən dominant qəhrəman var. “Dialoq kommunikativ ünsiyyət forması kimi” məqaləsində Böyükxanım Eminli qeyd edir: “Replikasiya dialoq üçün xarakterikdir: həmsöhbətin nitqi başqasının (ya da başqalarının) nitqi ilə növbələşir. Bu növbələşmə alternativ dəyişiklik qaydasında baş verir”. [1] Məqalədə qeyd edildiyi kimi, həmsöhbətlərin nitqi növbələşmərsə bu ünsiyyəti dialektik hesab etmək olmaz. Lakin bir qrup tənqidçilər isə bu fikirlərlə razılıq və trilogiyaya daxil olan əsərlərdə inkişaf edən dialektikanın olduğunu və qəhrəmanların məhz dialektika vasitəsilə öz daxili kimliklərini dərk etdiklərini iddia edirlər.

İlkin olaraq trilogiyaya daxil olan ilk roman “Beşinci personaj”da dialektikanın olmaması düşünülə bilər, çünki bu əsər digərləri ilə müqayisədə daha çox baş qəhrəman Ramsayın monoloqu

üzərində qurulub. Hekayə Ramsayın öz müəlliminə yazdığı məktub şəklində qurulub, lakin həmin müəllimin əsərdə heç bir rolu yoxdur və trilogiyaya daxil olan digər əsərlərdən fərqli olaraq, əsərin qəhrəmanı ilə heç bir dialoqu yoxdur.

Bonnikasl da iddia edir ki, Ramsay və digər obrazlar arasında olan söhbət, münasibət həqiqi dialektikanın nümunəsi ola bilməz, çünki digər qəhrəmanlar kimi Ramsay də həyat haqqında öz fikirlərini şərh edən monoloqçudur. Əsərdə həyat haqqında öz fikirlərini paylaşan Ata Reqañ, Padre Blazon və Lieslin Ramsayla söhbəti dialektik hesab olunmur, çünki bu söhbət zamanı qarşılıqlı fikir mübadiləsi aparılmır və hər tərəf sadəcə öz düşüncələrini paylaşır. Bonnikaslin əksinə olaraq iddia edə bilər ki, əgər Ramsay digər monoloqçularla ünsiyyət nəticəsində, özünü, öz daxili həqiqi mənanı dərk edə bilirsə, demək ki, dialektika reallaşmışdır. "Beşinci personaj" əsərində qəhrəmanın mənanı dərk edə bilirsə, demək ki, dialektika vasitəsilə olduğu mübahisəli olmasına baxmayaraq, bu məqalədə "Beşinci personaj" əsərində də digərlərdən fərqli formada olsa belə dialektikanın olduğu sübut etməyə çalışacağıq. Ona görə ki, Ramsay həyatının əsas narahatçılıqları ilə bağlı bir sıra ziddiyyətli vəziyyətlərə düşür və onlardan çıxış yolu tapmaq məcburiyyətində qalır. Ramsayın xanım Dempsterə qarşı olan dəyişkən münasibətini təhlil edərkən onun daxili aləmində baş verən inkişafın məhz xanım Dempsterlə qarşılıqlı münasibətinin nəticəsi olduğunu görə bilərik. Bütün əsər boyu biz Ramsayın xanım Dempsterə qarşı olan şəxsi münasibəti ilə cəmiyyətin münasibəti arasında olan ziddiyyətin şahidi olururuq. İlk olaraq Ramsay xanım Dempsterə bütün şəhərin əksinə olaraq rəğbət hissi bəsləyir. Bütün Deptford əhalisinin onu tamamilə yüngül həyat tərzini keçirən qadın və doli ("mad") [5, s.53] adlandırılmasına baxmayaraq, Ramsayın sadəliyi onun bütün bu xüsusiyyətlərini müsbət yöndə görməsinə və onu "ağıllı qadın" ("a wise woman") və "ilahi varlıq" ("a saint") [5, s.54] hesab etməsinə və özünün möcüzələr yaradan ilahə seçməsinə səbəb olur. Lakin cəmiyyətin bu ziddiyyətli düşüncələrinin Ramsay üçün heç bir mənası yox idi çünki o, valideynlərinin, cəmiyyətin fikirlərindən imtina edəcək mərhələdə - anti-dialektik mərhələdə idi. Elə ilkin mərhələdən Ramsay cəmiyyətə qarşı olur və bu onun fərqli biri olduğunu, yaşadığı cəmiyyətin fikirləri ilə mübarizə aparmalı olacağını sübutdur. Həyatı boyu Ramsay antidialektik mövqeyinə görə bir sıra qarşıdurmalara üzlaşır və bu qarşıdurmalar xanım Dempsterə qarşı münasibətini aydınlaşdırmağa kömək olur. İlk addımı o, Deptforddan və ailəsindən imtina edərək müharibəyə getməsi ilə atır və ölümlə üzlaşır, o ölmür ki, zaman Meri Dempsteri möcüzə yaradan ilahi varlıq kimi görmək istəyir və Meri onun gözündə döyüş meydanında görünür. O, müharibədən sonra Dunstan kimi yenidən həyata qayıtdıqdan sonra onun həyata baxışı dəyişir və indi artıq o özünü müqəddəs varlıq kimi görür. Bu dialektik prosesin çox vacib hissəsidir: əvvəllər Meri Dempsteri qoyduğu mövqedə artıq özünü görürdü. O düşünürdü ki, ancaq onun kimi birisi – təsadüfən qəhrəmanlıq edən adı bir insan müqəddəsləşdirilə bilər. Lakin Ramsay həyatını həmişə borclu bildiyi və qarşısında özünü günahkar hiss etdiyi Meri Dempsterə həsr etməyə üstünlük verir. Bu səbəbdən Ramsay Merinin mənavi zəifliyini göstərən bir sıra insanlarla qarşılaşmalı olur. İlk qarşılaşma Deptford hakimi ilə olur və onunla söhbət Ramsayın "günahkar olduğunu və Paula görə məsuliyyət daşdığını" (*Ramsay's "strong sense of guilt and responsibility about Paul"*) [5, s.157]) bir daha sübut edir. Nəticədə Ramsay Meri Dempsteri ilahi varlıq adlandıraraq, onun fikirlərinə aydınlıq gətirən Ata Reqañ ilə görüşür [5, s.159] Artıq xanım Dempster barədə hissirlərinə əmin olan Ramsay öz ilahəsinin yanına gedir və onu "şirin sifət fədələri ilə yanaşı, həqiqətən, möhtəşəm qadın" ("*an unremarkable woman really, except for great sweetness of expression*") [5, s.160] kimi təsvir edir. Ramsayın Merinin xalası Berta Şanklin ilə dialoqu olur və Merinin heyranlıqdan daha çox diqqətə və qayğıya ehtiyacı olduğunu söyləyir. [5, s.162]

Ramsay bütün bu qarşılaşmalardan, dialoqlardan sonra Meri Dempsteri müqəddəs varlıq deyil, real insan olduğunu dərk etməli olduğu və öz həqiqi kimliyini dərk etmək istəyirsə, keçmiş qəbul etməli olduğunu anlıyır. Bütün bu dialektik münasibətlər Ramsayın xanım Dempsterə qarşı olan münasibətini dəyişir: əgər əsərin birinci hissəsində o Dempsteri fəvqəltəbii müqəddəs varlıq, möcüzələr yaradıcısı kimi görürdüsə, "My Fool Saint" bölümündə Ramsay onun real bir insan kimi

çəkdiyi əziyyətlərə daha həssas yanaşır və öz məsuliyyəti kimi qəbul edir. Padre Blazonla dialoqu zamanı, o Ramsaya xanım Dempsterə qarşı balanslaşdırılmış münasibət göstərməyi təklif edir. Xanım Dempsterin həqiqi ilahi varlıq olmasına belə, Allaha olan inamına və həyatda yaşamaq uğrunda apardığı mübarizəyə görə diqqətə, qayğıya layiq olduğunu düşünür. Beləliklə, Ramsayın Dempsterə olan meylinə haqq qazandırır. Eyni zamanda Blazon xanım Dempsterlə Ramsayın qəhrəman varlıqlar kimi oxşar cəhətlərinə diqqət yetirir və hər ikisinin daxili mübarizə apardıqlarını, Ramsayın məhz müqəddəs varlıqlara inamı sahəsində döyüşlərdən uğurla çıxdığını qeyd edir. Ramsay bu fikirləri tamamilə inandırıcı hesab edir çünki o, müharibə zamanı məhz Meri Dempsterin "anlaşıqlı və nüfuzəddi xarakterinin əks olunduğu məhəbbət və mərhəmət dolu simasını heykəldə görür ("*an expression of mercy and love, tempered with perception and penetration*"). [5, s.195] Bunlar insan xarakterləridir və Ramsayın bunu başa düşməsi özünü dərk etməsi uğrunda uzun dialektik proses nəticəsində nail olduğu mübarizənin qələbə ilə bitməsinə səbəb olur.

Özünü dərk etmək uğrunda mübarizə "Deptford" trilogiyasının hər üç əsərinin əsas motividir və bu mübarizə mənavi məsuliyyət ilə əlaqəlidir. Bu əlaqə "Beşinci Personaj" əsərinin sonuncu bölümündə aydınlaşdırılır və Ramsay Boy Stauntonu özünü tamamilə tanımadığına və qar topunun içinə daş qoyub atdığına görə günahkar olduğunu bildirir. Bütün əsər boyu Boy Ramsayın əksi olaraq öz mənavi inkişafı zamanı soyuqqañlı qalan mənfəətpərəst materialist kimi davranır. Nəticədə o, başqaları ilə məhsuldar dialoqları nəticəsində özünü təhlil etmədiyi üçün mənavi cəhətdən inkişaf etmir. Nəhayət, o çıxış yolunu özünü bütün məsuliyyətdən və başqaları ilə dialektik münasibətlərin mövcudluğu və özünü dərk etməyin mümkünlüyü fikrindən azad etməkdə götürür və özünü öldürür.

"Beşinci personaj" əsərindən fərqli olaraq trilogiyaya daxil olan digər əsərlərdə – "Mantikor" və "Möcüzələr dünyası"da dialektikanın mövcudluğu tənqidçilər tərəfindən birmənalı olaraq qəbul edilir.

Öz həqiqi kimliyini qəbul etmək mövzusu Deptford trilogiyasının üçüncü romanı "Möcüzələr dünyası"nın da əsas sujet xətti idi. Devis bu əsərinin "Beşinci personaj" və "Mantikor" əsərlərində başlamış olduğu hekayənin uyğun sonluğu olacağına və üç əsərin birlikdə trilogiyanı formalaşdıracağına inanırdı. ("*complete the story that runs through "Fifth Business" and "The Manticore"*). [8, s.505]. "Möcüzələr dünyası" əsəri üç hissədən ibarətdir: "Dumandakı şüşə" ("*A Bottle in the Smoke*"), "Merlinin gülüşü" ("*Merlin's Laugh*") və "Ədalətin işığında" ("*Le Lit de Justice*"). Bu əsərdə "Mantikor" əsərində müəmmalı qalan "Boy Stauntonu kim öldürdü?" sualı cavablandırılır. Devis Deptford trilogiyasının son əsərində məşhur sehrbaz – Maqnus Eyrzenqrimin (Paul Dempster) həyatı haqqında bilinməyən faktları aşkara çıxarmağa çalışır.

"Dumandakı şüşə" hissəsində, Maqnus 1918 - 1928-ci illər ərzində sirk ilə birgə səyahət edən balaca oğlan Paulun həyat hekayəsini danışır. O, gərgin əmək və əzmkarlıq nəticəsində adi istismar olunan sirk ifaçısından məşhur sehrbazlığa səviyyəsinə yüksələrək həyatını dəyişir. Onun sirklə birgə keçirdiyi dövr cəhənnəm istismarı dövrü olmasına baxmayaraq onun üçün Meri Dempsterin oğlu kimi Deptfordda geri qayıtməsi kimi təhqiramiz ola bilməzdi.

Devis dünya haqqında olan baxışlarını trilogiyasında ifadə etməyə çalışmışdı. Devisə görə həyatın hər bir mərhələsi özü ilə müəyyən çətinliklər gətirir və biz qalib olmaq üçün bu çətinliklərlə qarşılaşmalı və öhdəsindən gəlməliyik. "Möcüzələr dünyası" əsərində Maqnus həyatının ikinci hissəsində artıq həyatını uğurlu şəkildə yönləndirə bilir. Trilogiyanın digər əsərlərinin qəhrəmanları Dunstan və David kimi Maqnus (Paul) da əsərin başlanğıcında aşağı özgüvəni olan biri kimi təsvir edilir. Onun Viliard ilə əlaqəsi Hegelin dialektik nəzəriyyəsinin, xoşbəxt Hanna ilə münasibətləri isə Protestant dünyagörüşünün nümunəsi kimi verilib.

İkinci hissə "Merlinin gülüşü", Dunstan, Paul (Maqnus) və Lieslin Londona səyahəti ilə başlayır. Tresayz öz teatrını çox uğurlu bir repertuar ilə Kanada səfərinə apararkən Paul Deptforddan başqa ora ilə bağlı bütün xatirələri ilə bərişir. Londona geri döndükdən sonra Tresayz dünyasını dəyişir və Paul İsveçrəyə köçür. Burada o Liesl ilə tanış olur və beləliklə məşhur sehrbaz kimi tanınır.

Üçüncü hissə "Ədalətin işığında" Dunstan, Maqnuş və Lieslin birgə müzakirəsi ilə başlayır. Dunstan Boy Stauntonun necə öldüyünü bilmək istəyir və həmişə bu işdə Maqnuşun ondan qisas aldığı düşünüyünü bildirir. Lakin Maqnuş sahib olduğu hər şey üçün içində daş qoyub qar topu atan Boy Stauntona borclu olduğunu etiraf edir, və əksinə Dunstanın onu öldürməsi üçün əsaslı səbəbinin ola biləcəyini iddia edir. O yazır: "O mənim həyatımı başlanğıc səbəbi olmuşkən mən onun həyatına son verə bilərəmmi?" [7,832] "Was I the man to fret about the end of his life when he had been so cavalier about the beginning of mine?"

Özünüdərk mövzusunə əsaslanaraq yazılan trilogiyanın son əsəri "Möcüzələr dünyası" da baş qəhrəman Eyzənqrım öz həqiqi mənliliyinə iki növ dialektikadan keçərək nail olur. Bir tərəfdən o, "Beşinci Personaj" əsərinin qəhrəmanı Dunstan kimi dünyagörüşü və müdrikliyinin artmasına səbəb olan bir sıra çətinliklərdən keçir, digər tərəfdən isə "Mantikor" əsərinin qəhrəmanı Davidin psixoloq von Hallerlə olan dialoqu ilə müqayisədə daha mürəkkəb olan dialektika ilə üzlaşir.

İlkin dialektikamı biz Eyzənqrımın saf gənclik dövründən yetkinlik dövrünə doğru keçmiş olduğu mərhələləri analiz edərək anlaya bilərik. Həyatının ilkin illərində Eyzənqrım – öz ailəsini şərəfə qorumaq üçün nəvə yoldaşını evə məhkum edən xristian keçiş vaxtından əvvəl dünyaya gəlmiş oğlu - Paul Dempsterdir. O, Paula dinin tələb etdiyi kimi yaşamağa məcbur edirdi. Lakin bu yolla Paul öz daxili mənliliyini tapa bilmirdi və şeytana inanır, cazbedici Möcüzələr dünyasına - Villardın cəhənnəminə gedir.

Villard həyatın mərkəzində özünü görməsi ilə Paulun özünü dərk etmə uğrunda apardığı mübarizədə çox vacib obrazdır. Eyzənqrım yazır: "Mən həyatda Villard kimi ancaq özünü düşünən eqoist insanla qarşılaşmamışam" [7, s.79]. Bu anda Paul günahsızların əziyyət çəkməsi mənasını verən Cass Fletçer adını götürür. Bu dialektik proses zamanı Villard Cassa insanlığın bölünmüş olduğu iki qrupu anlayıb qəbul etməsinə kömək olur. Cass nəticədə anlayır ki, "əxlaqsızlıq və vicdansızlıq bəşəriyyətin əsasını təşkil edir" [7,s.120]. "whoredom and dishonesty [are] the foundations on which humanity". Lakin Cass eyni zamanda əks anlayışla da qarşılaşır: insan şəfqətinə inam və bəşəriyyəti öyrənməyə olan təbii maraq.

Bu mərhələdə əsas obrazlardan biri də yardımsevərliyi və insan təbiətinin müsbət cəhətlərini tələq edən Zinqara idi. O möcüzələr dünyasında olan qeyri-adi biridir, çünki "Zinqara heç vaxt insanlıqdan yorulmur və bu anlayışı boş hesab edir. O yaxşı danışmaqdan zövq alır və bununla özünü yaxşı hiss etdiyini söyləyir". [7, s.125] Bu yolla o Cassin eqoist və hissiyyətsiz təbiətini qırması olur. Bu da Cassın Villard ilə qarşıdurmasına və onun tələq etdiyi kimlikdən imtina etməsinə səbəb olur. Özünüdərk yolundakı bu çevriliş yeni obraz – özünü inkişaf etdirən xalq ifaçısı, ölümünə doğru günü-gündən zəifləyən Villarddan qisasını almaqdan zövq alan Jules Le Grand yaradır. Əslində bu mərhələdə Jules özünü daha əzmkar görür lakin hələ də öz günahsızlığını anlamaqda çətinlik çəkir. O hələ də yalnız fikirlərinin – bəşəriyyətin əsasını əxlaqsızlıq və vicdansızlıq qoyur fikrinin tamamilə dəyişə bilməyib. Buna görə Devis yeni bir obraz Zinqara kimi xeyrixah təbiətli Miladini Jules ilə qarşılaşdırır. Miladinin məqsədi Villardın Julesin qəlbində açmış olduğu çirkin dünyadan xilas etmək idi. Artıq Jules ancaq özü haqqında deyil, həmçinin digərləri haqqında düşünməyə başlayır.

Eyzənqrımın həyatının əsas mərkəzi konfliktini müəyyən edən iki cəhət var: bir tərəfdən xudbin olması onu cahillik, özünü şübhə ilə yanaşma və utanmazlıq xüsusiyyətlərinə məhkum edir, digər tərəfdən onun həyatında olan xeyrixahsevər insanlar ona dəyərli olduğunu, dəyər verildiyini göstərməklə özünüdəyərləndirməsi və başqalarına dəyər vermesini öyrədirlər. Beləliklə o, öz daxili mənliliyə aşkara çıxarmaq üçün mübarizə aparır.

Eyzənqrımın dialektik qarşıdurmalardan keçərək özünü necə dərk etdiyi, şəxsiyyətini necə formalaşdırdığı hekayəsinin auditoriya ilə paylaşır. Eyzənqrım Möcüzələr dünyasında ilkin olaraq günahkar biri kimi daxil olur və onun öyrəndikləri Villardın çevrətdiyi yalanlar idi. Lakin sonra Eyzənqrımın hekayəsi tamamilə günahsız birinin hekayəsinə çevrilir çünki o, "daxili mənlindən tamamilə bixəbər oldu" [7, s.28] zaman bu günah dolu dünyaya düşmüş və bu aləmin dilləri öyrədilmişdi. Lakin bu aləmdə yaşaması nəticəsində Eyzənqrım bütün insanlığı ortaq xüsusiyyətlərini görmək və insan təbiətini qəbul etmək bacarığını formalaşdırır.

Deptford trilogiyasında Boyun antidialektik rolu və onun mövcudluğu bizə Robertson olmasa və kimliyi ilə bağlı həqiqətlərdir. Boyun özüne qəsd etməsi özümlüdərk prosesində uğursuz olan neqativ xarakter kimi dəyərləndirilə bilər çünki digər bütün əsas obrazlar dialektika – digərləri mərhələlərdən keçdikdən sonra artıq tamamilə öz daxili mənlini tapır, kim olduğunu və obyektiv cəmiyyət ilə münasibətlərini dərk edir. "Beşinci personaj" əsərində bu düz xətt – obrazla ətraf aləm arasındakı dialoq şəklində aparılır. "Mantikor" əsərində isə obraz – dünya münasibətləri sual – cavab əsasında həll edilir. "Möcüzələr dünyası" əsərində isə iki dialektik üsuldan istifadə edilir: bir tərəfdən əsərin qəhrəmanı və dünya arasındakı qarşıdurması və digər tərəfdən qəhrəman – auditoriya və auditoriyanı öz arasında olan dialoq obrazın yetkinləşməsinə səbəb olur.

Devisin Deptford trilogiyasını yazdığı zaman qarşısına qoyduğu – mənəvi məsuliyyət – sualına hər üç əsər boyu cavab axtarıb. Trilogiyaya daxil olan əsərlərin ana xəttini ümumbəşər dəyərlər, məntəqi nəticələr və faktlar təhlil edilərək baş qəhrəmanların münasibətlərinin yoxlanıldığı mürəkkəb dialektik quruluş təşkil edir.

ƏDƏBİYYAT

1. Eminli B.İ. Dialoq kommunikativ ünsiyyət forması kimi // Sumqayıt Dövlət Universiteti. Elmi xəbərlər. Sosial və Humanitar elmlər bölməsi. c.16, № 2. Sumqayıt: SDU, 2020, s.4-7; <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=43169085>
2. Dooley D.J. Moral Vision in the Canadian Novel. Clarke: Irwin, 1979
3. Gardner, John. On Moral Fiction. Basic Books, 1978
4. One Half of Robertson Davies. Toronto: Macmillan, 1977
5. Davies, Robertson. Fifth Business. Toronto: Macmillan, 1970
6. Davies, Robertson. The Manticore. Toronto: Macmillan, 1972
7. Davies, Robertson. World of Wonders. Toronto: Macmillan, 1975
8. Robertson Davies and the Ethics of Monologue // Journal of Canadian Studies. №12, 1977

РЕЗЮМЕ

РОЛЬ ДИАЛЕКТИКИ В ФОРМИРОВАНИИ ЛИЧНОСТИ ПЕРСОНАЖЕЙ В ТРИЛОГИИ РОБЕРТСОНА ДЕВИСА «ДЕПТФОРД»

Алиева Т.Н.

Ключевые слова: диалектика, самосознание, моральное содержание произведений, самооценка

Нравственность – главная тема в романах Робертсона Дэвиса, особенно в его трилогии «Дептфорд». Как моралист, Робертсон Дэвис в своих романах пытался определить моральную позицию через диалектику. Однако формирование самоидентификации персонажей посредством диалектики было спорным вопросом среди ученых. В статье мы попытались доказать, что персонажи трилогии «Дептфорд» обретают свое истинное «я», общаясь с другими участниками трилогии.

SUMMARY

THE ROLE OF DIALECTICS IN THE CHARACTERS' QUEST OF IDENTITY IN "DEPTFORD" TRILOGY BY ROBERTSON DAVIES

Aliyeva T.N.

Key words: dialectics, self-identity, moral fiction, self-esteem

Moral truth is the main concern in Robertson Davies' novels, especially in his "Deptford" trilogy. As a moralist, Robertson Davies tried to define a moral position through true dialectics in his novels. However, the formation of self-identity of characters through dialectics was a controversial issue among scholars. In this article, we tried to prove that the characters of "Deptford" trilogy find their true self by having dialogues with others in the trilogy.

Daxilolma tarixi: İlk variant 04.03.2021
Son variant 30.03.2021